

Vidéki körkép

(Válogatás a helyi és térségi esettanulmányokból)¹

Helyi politikai viszonyok „sérelemek és pártütés”

Elméletileg a politikai viszonyok két szintjét lehet megkülönböztetni, a helyit és az országost. A kettő elválasztása azonban még aprófalvas térségben sem lehetséges. Elsősorban nem azért, mert a kistelepüléseken politikai színezetű ellentétek alakulnának ki, hanem, mert a fejlesztések, a fejlesztési források megszerzésének lehetősége a hazai források kiüresedésével legalább egy szinttel feljebb „csúszott”, a kistérséghez.

Ugyan a város és a kistérség többnyire sikeresen pályázik, de egyes pályázatok sikertelenségét többen írják a települési önkormányzat és a központi kormányzat pártpolitikai különbözőségeinek rovására. A megkérdezettek közül a jobboldali kötődésűek, a baloldali kormányzat idején elbukott pályázatokat emlegetik, míg a baloldal képviselője a jobboldali időben meg nem kapott infrastrukturális pénzeket említi. Az egyik település korábbi polgármestere elmondja, hogy 1998-ban már folyó pályázataik voltak (PHARE prog-

rammal támogatott szennyvízhálózat-fejlesztés), amelyekbe nem szólhatott bele az akkor felálló új kormány. Új elképzeléseikre azonban már nem kaptak pénzt, ám kaptak másra (kerékpárút fejlesztésekre, intézményfejlesztésekre). Megítélése szerint az a pénzmennyiség, amit terveztek, így is megérkezett a városba, és mivel rengeteg adósságuk volt, szinte mindegy, hogy milyen célra érkezett a pénz. A térség más polgármesterei már nem ilyen megértőek a 2010-ben leköszönt kormánnyal szemben: többek megítélése szerint a hagyományosan jobboldali kötődésű Megye pályázatai feltűnően sokszor buktak el a baloldali kormányzat idején.

„Interjúalanyaink majd mindegyike tett utalást arra, hogy néha erősen eltérőek a nézőpontok, illetve a párthovatartozás némiképp befolyásolja az együttműködést. Mivel azonban a baloldal drasztikusan visszaszorult az elmúlt években, a szembenállás nem annyira a választott képviselők, hanem a kistérség egyéb – baloldali kötődésűnek tartott – hivatalnokai, illetve a szomszédos, szocialista kötődésű A város és B város viszonyában jelenik meg.”

¹ Válogatta: **Fekete Attila**, szerkesztette, kutatást vezette: **Bódi Ferenc** (MTA PTI), az esettanulmányokat írták: **Kovács Borbála**, **Pálik Zoltán**, **Pálik Szilvia**, **Bodor Andrea**, **Mankovits Tamás** az INOOTARS2008 (NKTH) „Terület- és településfejlesztés társadalmisítása”

Kistérségen belül ellentétet okozhatnak még a tanácsrendszerből származó még mindig élő, régi sérelmek emléke is. A rendszerváltás előtti közös tanácsi igazgatás (székhely község és társtelepülés) még manapság is a feszültségforrása lehet, különösen a fejlesztési források elosztásakor, valamint a közös szervezetek létrehozatalakor. Történetesen a kistérségi források elosztásánál – bár a kistelepülések polgármesterei függetlenek – de köztudott más-más politikai irányhoz húzva függetlenek – a régi és a mai politikai sérelmek egymás között feszültséget termelnek, versengést szülnek. A kistelepülések gyakran úgy érzik, hogy **a székhely település a vele „egyszínű” községeknek kedvez.**

A pártosodás már az önkormányzatban egy kisebb városon belül is erősen érzékelhető. Az önkormányzat berkein belül elsősorban a gazdasági előnyökért megy a harc, de ezeket a csatározásokat a település érdeke mögé rejtik. Egyes fejlesztési területek igen komoly gazdasági lehetőségeket rejtnek, melyek megkaparintásáért több befektető is versenybe száll. A gazdasági érdekütközések történhetnek nyíltan:

„az X párt helyi vezetője (aki melleleg a helyi iparipark igazgatója) a helyi Y párt egyik tagjával közös céget hozott létre, és szeretett volna „Nagy Áruházat” nyitni B város központjában. Ezzel azonban a polgármester megítélése szerint tönkretették volna a B városban hetente kétszer megrendezésre kerülő nagyvásárt, a népszerű helyi piacot, amelynek kereskedői nem tudták volna az árversenyt felvenni a Nagy Áruházzal. Ezért a polgármester változtatási tilalmat rendelt el az épületre.”

Nem ritka az sem, amikor az érdekek ideológiai köntösben jelennek meg. Példa erre a fenti történet. A külföldi tőkebefektetők elleni fellépés, amely erőteljes ideológiai retorikába csomagolva történt, holott igazából a háttérben nyers gazdasági érdekek húzódtak: **a helyi piac feletti**

ellenőrzés megszerzése állt, amelyben mindenkinek megvolt maga és holdudvarának az érdeke. Az, hogy az ilyen érdekütközésekből elmérgesedő konfliktus lesz, vagy kompromisszum, nagyban függ a helyi vezetés politikai kultúrájától. Egy jó szándékú, melleleg autoriter polgármester könnyen egységfrontba állíthatja maga ellen a képviselőket – netán a település lakosságát is – ami odáig vezethet, hogy az önkormányzati választáson a pártja kiháttrál mögüle és más finomabb technikával operáló jelölt kerül a tisztségbe.

Cigányság helyzete – a „lokális feketelyukak” – határozottság és mérhetetlen tudatlanság

Leginkább benyomásokra alapoznak, korrekt felmérés, számadatok híján. Az elmaradott térségben az **„elcigányosodás”** jellemző folyamat, növekszik a romák száma. Azzal többnyire egyetértenek, hogy a cigány népességnövekedés fő oka a bevándorlás – legalábbis a kistérség központokba, kisvárosokba. Az emigránsok többnyire nem szomszédos falvakból érkeznek, hanem távolabbi vidékekről, s a település egy meghatározott már cigányok által lakott részén, ismerősök lakásában telepednek meg. Más térségben inkább az a jellemző, hogy a kisvárosban elszórtan telepednek meg. Az integráltságukról is teljesen megoszlanak a vélemények. Van, aki szerint igyekeznek integrálódni – a bevándorláskor nagy vonzerőt jelent az óvoda és az iskola – mások szerint egyáltalán nem akarnak integrálódni. Munkahelyhez alulképzettségük folytán nehezen jutnak, de sokan állítják, **már felnőtt egy generáció, amely dolgozni sem akar.** Az interjúalanyokkal folytatott beszélgetésekből két dolog körvonalazódik. Még egy viszonylag kis térségben, kisvárosban sem lehet egységes cigány helyzetről beszélni. **A ci-**

gányság megítélése nagyban függ az interjúalany személyiségétől és konkrét tapasztalataitól.

Foglalkoztatottság – „Előny nélkül nincs győzelem”

Az elmaradott térségek problémáikat a rendszerváltásra vezetik vissza. **Általános vélemény: a rendszerváltás gazdasági visszaesést és munkátlanságot hozott, amely olyan komoly munkahelyvesztéssel járt, amit a mai időszakig sem hevertek ki a vidéki társadalmak.**

A szociális, segélyezési és a foglalkoztatási kérdések összefüggenek egymással. Vidéken nincs esély arra, hogy a tartós munkanélküliek kikerüljenek ebből az állapotból. A segélyezési gyakorlat és a szociális transzferek az ott élő vezetők szerint hozzájárultak a jelenség kialakulásához és rögzüléséhez. Az egyik polgármester a **megélhetési bűnözést** is e kérdéskörhöz kapcsolta. Véleménye szerint a megélhetési bűnözés a segélyezéssel egyidejű tünet: *„Én emlékszem a gyerekkoromból, hogy a szüleim idejében sem volt semmi, mégis a megélhetési bűnözés helyett a megélhetési munkavégzést választották... Ez a típusú segélyezési forma sajnos ide vezet. Amikor a munkanélküli segélyt bevezették, először abban az időben maradt metszetlen a falu gyümölcsöse. Addig minden évben meg volt metszve időben, ahogy kell. Amikor bevezették a munkanélkülit nem mentek többet – minnek?”*

A **szomszéd falu** polgármestere az emberi tényezők mellett a tartós munkanélküliség primer gazdasági indokait is megjelölte. *„Nem vagyunk piacképesek a nagytőke számára, nem vagyunk piacképesek senki számára, nincs nyersanyagunk sem. Két-három vállalkozás van a településen. De csak kis, egyszerű vállalkozások: bolt, kocsmá.”*

Az **Út a munkához** program eredményességét meglehetősen ellentmondáso-

san ítélik meg az interjúalanyok általában szkeptikusak. Míg a kistérségi koordinátor reménykeltő kezdeményezésnek nevezi az Út a munkához programot, a polgármesterek szerint nem sok értelme van. Fő gond, hogy a gazdaságfejlesztési és szociális célokat nem választották szét a projektben, ami így nem hatékony. Azt a munkát, amit ennek keretében elvégeznek, piaci alapon sokkal hatékonyabban lehetne elvégeztetni vállalkozókkal. Márpedig a program keretében gyakran olyan munkák elvégzésére kerül sor, amelyeknél nem lényegtelen a minőség. A résztvevőknél sem sikerül azt a hatást elérni, amire a projektet szervezték, így gyakorlatilag hasztalan a kezdeményezés.

Úgy vélik az Út a munkához program nem megoldás, átmeneti állapot, ami a válság alatt az embereket a megalázott helyzetből átmenetileg kihozza – bár többen megjegyzték, hogy az emberek nem tartják szégyennek a közmunkát. Nem a program munkaerőpiaci integrációs szerepét tartják fontosnak, hanem a település kohéziós erejére gyakorolt hatását: *„kicsit megnyugtatta a kedélyeket, hogy nem csak segélyt kapnak az emberek”*. Egyik falu polgármestere szerint a közmunka program a munkanélküliek és az önkormányzat szempontjából valamennyire hasznos: *„mert mégiscsak tudunk nekik munkát adni, meg a falut aránylag rendben tudjuk tartani”*, de igazából nem visz előre. A polgármester a programot országos szinten rossznak tartja. Ennek szerinte oka az is, hogy a program célcsoportját alkotók *„leszoktak a munkáról”*, s hiányoznak a foglalkoztatáshoz szükséges készségeik, s nincs munkaerő piaci perspektívájuk. Példaként említette, hogy a magas munkanélküliség ellenére a településen működő két nagyobb mezőgazdasági vállalkozás munkaerőhiánnyal küzd. A **szomszéd falu** polgármestere az Út a munkához program eredmé-

nyességét szintén megkérdőjelezi a tartós munkanélküliség kezelése szempontjából. Az okok között pedig kiemeli, hogy a program célcsoportján is múlik a sikertelenség: *„Idézőjelben mondanám a tartós munkanélküliséget is, mert nem azért munkanélküli, mintha nem volna munka, mert kielégítetlen a munkaerő-kereslet a térségünkben. Csak egyszerűen nem mennek el dolgozni. Szeretném azzal illusztrálni, hogy nyugdíjasok mennek el a hegyre dolgozni. Az életerős aktívorosok pedig itthon nézik a napot.”*

Az államnak és az önkormányzatnak nincs igazi eszköze, sem a munkafegyelem, sem a teljesítmény növelésére. Ebben látják a helyi vezetők az egyik magyarázatát a közfoglalkoztatás népszerűtlenségének. A másik, ezzel szorosan összefüggő ok, hogy ez a kötelezettség évente néhány hónapot jelent, s a résztvevők úgy gondolják, nem is kell mást tenniük. A közfoglalkoztatás veszélyeként említi egyik polgármester: *„a közfoglalkoztatásban résztvevők örökítik saját felfogásukat. A gyermekeiket úgy nevelik, hogy közmunkás lesz. Nem kell tanulni, igyekezni. A gyerekekkel már sokkal több bajunk van, mint velük, sokkal jobban félttem a következő generációt.”*

Több település az Út a munkához programot az intézményi kapacitásainak erősítésére használja, illetve ezen keresztül próbálja mérsékelni a fiatal, képzett munkaerő elvándorlását. Egyik polgármester szavait idézve: *„Az Út a munkához program a városban a képzettséggel rendelkező pályakezdő munkanélküliek integrációja szempontjából eredményes... a program a széles intézményrendszerrel és képzett munkaerő tartalékkal bíró településeken sikeres.”*

Ez azt is jelenti, hogy nem a program társadalmi célcsoportját alkotó, a teljes munkkerőpiaci és társadalmi kirekesztődéssel sújtott embereknek kedvez. Az Út a munkához programmal sikeresen munká-

ba bevontak zöme képzett, de legalábbis iskolázott munkanélküliek, akik értelmi-ségi családokból, de legalább társadalmi mobilitást segítő környezetből kerültek ki. Ott, ahol a korábban segélyeken élő, alulképzett, tartósan munkanélküli réteget törekedtek bevonni a munkába, ott nehézséget jelentett: a munkaidő kihasználása, a munkavégzők teljesítménye, illetve az is, épp milyen munkát tudott biztosítani a helyi önkormányzat.

Azokon a településeken lehet valamennyire is sikeres a program, ahol már szakmunkásokat tudtak bevonni közmunkába. A települések egy része a programmal egyfajta önellátásra igyekszik berendezkedni. Olyan embereket vesznek fel, akik akarnak dolgozni, szakmukát képesek végezni, így akár a kistérségben el tudják látni a javítási, kisebb építési feladatokat. (Láttuk, egy helyen a polgármester volt a falugondnok mellett a munkavezető.) Amennyiben kialakul egy csapat, egy ilyen (szak)munkásgárda, akkor igyekeznek egyben tartani őket, s nem alkalmazzák a rotáció elvét, azaz tartósan igyekeznek munkában tartani a dolgozókat.

Találtunk végtelenül egyszerű jó példát is: Egy dél-dunántúli településen a polgármester körbejárta a házakat és mindenkinek feltette a kérdést, hogy mennyi tojást és csirkehúst fogyasztanak, illetve hány csirkét tartanak, mennyi tojást termelnek. Az összesítésből kiderült, hogy **a termékek jelentős részét nem a településen termelik meg.** Ekkor az önkormányzat pénzen vásároltak annyi tyúkot, amennyivel a hiányt ki lehetett egyenlíteni. Ezzel valamennyi munkához is sikerült juttatni egy-egy helyi lakost, hiszen az állatokat gondozni kell, és gyakorlatilag a belső piacra terelték azt, amit addig kívülről szereztek be. Egy másik példát is említett ugyan ez a polgármester, amikor a la-

kók átálltak az ajándékozásra településen belül, mivel kereskedelmi forgalomba nem tudták volna hozni a termékeiket az előírások és a közterhek miatt. (A példa 2010 őszi előtti. Ma már ezen az anomálián sokat segíthet a helyi árak és termelvények szabad forgalmazásának joga.)

Tapasztaltuk, máshol várják a nagybefektetőket, mivel úgy vélik a fenti egyszerű megoldásokra nem lehet alapozni, az Út a munkához program sem oldja meg a térség munkaerő problémáit – nagy volumenű fejlesztésekre van szükség. Nagy volumenű üzletekre is akadunk. Egyik LHH-s kistérség magtelepülésén egy ipari parkot építettek fel félmilliárd forintból, azért hogy egy külföldi székhelyű magyar tulajdonú cég visszatelepüljön, s mindezt tették uniós forrásból. Ez mind rendben is van, hiszen a cég tőkét hoz, forgalmat, s ezért helyi adót termel, és számos munkahelyet teremt. A történetben csak az volt a szépséghiba, hogy a városkának már volt egy korábban megépült ipari parkja, ami üresen állt, de az még a „másik” kormány alatt épült, ezt pedig a „mi” kormányunknak kellett megépíteni.

A **fekete foglalkoztatás** földrajzi helytől függő jelenség. Van, ahol alig találkozni vele, máshol teljesen természetesen veszik – a magas adó és járuléktérhek következményének fogják fel. Több településen is közmunkára úgy hívják be az embereket, amikor egyébként nem dolgozna.

A problémát abban látják, hogy vannak, akik éveken át feketén dolgoznak, de közben a segélyeket is igénybe veszik: *„Olyan is van, akit egész évben nem tudnék elkapni, hogy beforgassam a közmunkába, mert állandóan dolgozik. De olyan is van, aki szól, hogy most tudna jönni közmunkára, mert épp leállt az üzem, ahol dolgozik, vagy időnyomunkát végzett és annak vége.”*

Intézmények átszervezése – „Magad uram, ha nincs szolgád”

Az iskola-összevonások kapcsán egyértelműen felfedezhető egy folyamat. Ha egy kistelepülés iskoláját összevonják egy nagyobb település iskolájával és helyben csak kihelyezett tagozat marad, akkor a megmaradó képzésben részt vevő gyerekek szülei is törekszenek gyermeküket nagyobb településekre átvinni, mivel úgy érzik, hogy helyben csökken a színvonal. A folyamatban ekkor azonban már a szegregáció is megjelenik. Az új iskolákból elsőként a tehetősebbek viszik el a gyerekeiket, aminek következtében növekszik a rosszabb anyagi helyzetű cigányok aránya, ami az elvándorlásnak újabb lökést ad. A folyamatot felgyorsítja, hogy gyakran a szülők is nagyobb településekre járnak dolgozni, illetve a kistérségi busz is rendelkezésre áll, így sok esetben az utazás is megoldható.

Tapasztalható, hogy a kisebb települések félnek a nagyobb települések dominanciájától, ha iskolafenntartói társulás alakításáról van szó. A csökkenő gyermeklétszám okozta kényszer és a támogatási normatíva rendszerének (a kisiskoláknak hátrányos) átalakítása viszont a társulás felé tereli a településeket. Ezért a kistelepülések, ha lehetőségük van rá, akkor inkább egymással társulnak, vagy néhány kistelepülés összefog egy nála nem nagyságrendekkel nagyobb településsel. Ezek a társulások azonban sok esetben bizonytalanok és megkérdőjelezhető az intézmények színvonala.

A társulást ösztönző központi szabályváltoztatásokat – egyéb központi döntésekhez hasonlóan – gyakran negatívan értékelik a helyiek. A megkérdőjelezettek szerint a központi döntések a helyi viszonyok és szükségletek ismerete és kellő megalapozottság nélkül születnek. Ebben a kér-

désben az egyébként meglehetősen pártos közegben is egyetértés tapasztalható a különböző politikai kötődésű megkérdezettek között. A távoli „budapestiek” döntéseire tett elítélő megjegyzésekből egyértelműen kiderül, hogy **a városi, és kistérségi vezetők, szakemberek jelentős része hibásnak érzi a döntéshozatali mechanizmust és kirekesztve érzi szűkebb környezetét a döntéshozatalból.** Egyik polgármester véleménye szerint *„a központi szabályozás az aprófalvas térségekre egyáltalán nem figyel oda”.*

A társulásokat mindenhol kényszerpályának tartják, melyet a csökkenő normatívák és a társulásokon keresztül lehívható többletforrások hívnak életre. Megalakításuk számos buktatót rejt. A társulások létrehozása a normatívák nagyarányú átalakítása következtében 2006-tól gyorsult fel. Jellemzőnek mondható azonban, hogy olyan települések is társulásba kényszerülnek, amelyek az elmúlt években újították fel – pályázati forrásból – oktatási intézményük épületét. Sok esetben ezek az épületek kihasználatlanokká válnak, a befektetett pályázati források pedig így haszontalanná. **A társulási kényszer egymásnak ugrasztja az önkormányzatokat,** kutya-macska barátság jön létre. Problémát jelent a székhely település meghatározása – sok esetben emiatt is meghiúsul, felbomlik a társulás.

Gyakori eset a szülők nem megfelelő tájékoztatása: „A” falu vezetése megegyezett a „Várossal”, hogy ősztől a gyermekek a városi iskolába járnak át. A „Város” számára a gyermeklétszám növelése, osztályok számának bővítése miatt lett volna fontos a társulás. Azonban már az első közös tanév elindítása előtt kiderült, hogy az „A” faluból a gyermekek jelentékeny részét a szülők nem a „Város” iskolájába, hanem a szomszédos „B” faluba írtatták be. Ezért a helyi döntéshozók szintjén „B”

falu és a „Város” között kiéleződött a konfliktus. Az interjúkból később kiderült, a helyi vezetők nem vették figyelembe sem a szülők, sem a tanárok véleményét, szándékát.

Pályázatok –

„...a Jó Isten velünk van, mert nem nyertünk meg csak kettőt...”

Az európai uniós pályázati célok, támogatási programok tervezése kapcsán gyakorlatilag valamennyi szereplő kiemelte, hogy őket nem vonták be az előkészítésbe. A pályázati célok és a helyi szükségletek szerintük nincsenek összhangban. Jellemző megközelítés, amit „A” falu polgármestere az LHH programmal kapcsolatban mondott el: *„csak ebben a két területben gondolkozhattam (megj.: oktatás és egészségügy). Hiába van nekem más területem, ami húsbavágó, de nem tudok, csak ebben gondolkodni.”* A jellemző forrásszervezési magatartás, hogy igazodnak a pályázati felhívások tartalmához. „B” faluban az óvodát és a konyhát összevonták, mert csak így tudták a konyhát felújítani.

Az interjúalanyoknak általában kritikus véleménye van a területfejlesztési és egyéb források elosztási rendszeréről. Szerintük **a magyarországi jogbizonytalanság, a kistérségi hátrányos helyzete és az elhibázott területfejlesztési stratégia mellett, magában a rendszerben is több hiányosság és önellentmondás akad.** A pályázók **igazi gondot valójában az utófinanszírozásban látnak.** A megelőlegezett kifizetéseket is későn kapják. Nem véletlen, hogy a pályázati rendszert épp az elhúzódozó ügymenet miatt kritizálták legtöbbször.

Igen gyakran a pályázati forrásból létrehozott épületek vagy programok hosszú távú működtetése, fenntartása nem megoldott. A pályázati kiírás során ugyanis

senki nem gondol a hosszú távú fenntarthatóságra.

A pályázati folyamatban gyakran a sikerességet súlyosan veszélyeztető késések és csúszások vannak, és a kedvezményezett oldal képviselői úgy értékelik, hogy a támogatások nem eléggé koncentráltak, átgondoltak. Van azonban olyan vélemény is, hogy egyes területeken épp a megpályázható pénzek elaprózottsága okoz problémát.

Kiemelt problémának érzik az **önerő** biztosítását. A bankok a támogatási ösz-

szegre adnak hitelt, az önrészre nem. Az önrészt más projektekből vagy a település működési költségeiből kell kigazdálkodni. Arról, hogy ez a gyakorlat milyen veszéllyel jár az alulfinanszírozott önkormányzatok szempontjából, „A” falu polgármesterének megjegyzése ad képet: „*Nem szabad túlvállalnia magát az önkormányzatnak. Mondtam is, hogy van beadva három pályázatunk, ha mindhárom nyer, bebukhat az önkormányzat. De a Jó Isten velünk van, mert nem nyertünk meg csak kettőt*”.

Németh Ferenc: Novemberi reggel

Tömpe Emőke: Ócsényi utca